

Katarzyna Joanna KACZYŃSKA

FEDERACJA ROSYJSKA A MNIEJSZOŚĆ ROSYJSKA NA UKRAINIE. NOWE NARZĘDZIE KONTROLI PRZESTRZENI POSTRADZIECKIEJ?

Abstrakt

Ukraina jest największym państwem Europy Wschodniej. Relacje z Ukrainą odgrywają kluczową rolę dla mającej ambicje mocarstwowe Rosji. Rosja stara się na bieżąco definiować swoje interesy wobec Ukrainy i państw Europy Wschodniej a tzw. „bliska zagranica” jest od początku strefą jej żywotnych interesów mimo, że dawne republiki radzieckie odzyskały niepodległość. W celu reintegracji oraz odbudowy pozycji protektora i dominanta w tej części świata, Rosja podejmuje działania w trzech wymiarach: politycznym, gospodarczym i społeczno-kulturowym a także militarnym. Ukraina jest doskonałym przykładem zastosowania tzw. „czynnika rosyjskiego”. Rosja ma możliwość wpływania na sytuację wewnętrzną poprzez obecność Rosjan w życiu politycznym, gospodarczym i kulturalnym. Przykładem użycia mniejszości rosyjskiej jako narzędzia kontroli przestrzeni postsowieckiej jest kryzys ukraiński przełomu 2013-2014 roku, którego skutkiem stało się włączenie Półwyspu Krymskiego w skład Federacji Rosyjskiej. Rosja wchodziła się w wewnętrzne sprawy Ukrainy, posługując się argumentem ochrony mniejszości rosyjskiej na terytorium Autonomicznej Republiki Krym. Czy nie jest to nowa forma kontroli przestrzeni postsowieckiej? Czy ów precedens stanie się narzędziem przywoływania do porządku krajów, próbujących wyjść z rosyjskiej strefy wpływów? Rosyjska gra neoimperialna w praktyce oznacza dążenie do utrzymania rosyjskiej przestrzeni kulturowej i językowej oraz podtrzymanie poczucia odrębności narodowej Rosjan, co na trwałe pozwoli Rosji wpływać na procesy polityczne zachodzące w krajach z mniejszością rosyjską, zarówno za jej pośrednictwem jak i w obronie jej praw.

Słowa kluczowe: Federacja Rosyjska, mniejszość ukraińska, przestrzeń proradziecka.

Ukraina jest największym państwem Europy Wschodniej. Jest też ważnym ogniwem w polityce Federacji Rosyjskiej. Składa się na to jej położenie geopolityczne i wspólna historia. Relacje z Ukrainą odgrywają kluczową rolę dla mającej ambicje mocarstwowe Rosji. Państwo ukraińskie zajmuje ważną pozycję w międzynarodowym handlu bronią¹, posiada rozbudowany cywilny przemysł

¹ Według Sztokholmskiego Międzynarodowego Instytutu Badań nad Pokojem (SIPRI) w latach 2007-

lotniczy², znajduje się w czołowej dziesiątce producentów i eksporterów stali. Ukraina jest kluczowym państwem tranzytowym dla eksportu nośników energii do Unii Europejskiej³. Jest też dużym producentem węgla⁴ i ma ogromny potencjał w zakresie produkcji rolnej⁵. Jest to też część tzw. strategicznego pasa czarnomorsko – bałtyckiego, którego znaczenia nie da się przecenić dla bezpieczeństwa i interesu geopolitycznego Moskwy. Dlatego Rosja stara się na bieżąco definiować swoje interesy wobec Ukrainy i państw Europy Wschodniej a tzw. „bliska zagranica”⁶ jest od początku strefą żywotnych interesów mimo, że dawne republiki radzieckie odzyskały niepodległość.

W celu reintegracji oraz odbudowy pozycji mocarstwa światowego i dominanta w tej części świata, Rosja podejmuje działania w trzech wymiarach: politycznym, gospodarczym i społeczno-kulturowym. Celem była polityczna formuła zjednoczenia przestrzeni postsowieckiej – Wspólnota Niepodległych Państw. W skutek iluzoryczności podejmowanych tam działań i fiaska reintegracji środkami politycznymi, Rosjanie uznali, że najpierw należy doprowadzić do reintegracji ekonomicznej i stworzenia wspólnej przestrzeni gospodarczej – Euroazjatycka Wspólnota Gospodarcza⁷. Równoległe do integracji gospodarczej podjęto wojuską – Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ)⁸. Mimo wysiłków, inicjatywy integracyjne Rosji natrafiały na opór niektórych państw członkowskich WNP np. Uzbekistanu oraz grupy GUAM, z Ukrainą na czele (dodatkowo Gruzja, Azerbejdżan i Mołdawia). Rosja była coraz bardziej zaniepokojona, stopniową utratą wpływów w obszarze „bliskiej zagranicy”. Powodem były m.in. kolejne „kolorowe rewolucje”⁹. Wielu komentatorów uważało,

2011 Ukraina była 12. największym eksporterem broni, słynąc m.in. z samolotów transportowych i pojazdów opancerzonych, a wśród swoich kontrahentów mając ponad 50 państw świata.

² Ukraina produkuje m.in. największe na świecie maszyny transportowe Antonow An-124 i An-225.

³ Ukraińską siecią rurociągów płynie niemal 80% rosyjskiego gazu ziemnego eksportowanego do UE, stanowiącego 20% całkowitego zużycia gazu w UE. Znaczenie Ukrainy w tej dziedzinie zmniejszyło jednak nieco uruchomienie pierwszej nitki gazociągu Nord Stream.

⁴ Ukraina według U.S. Energy Information Administration posiada 7. największe rezerwy tego surowca na świecie.

⁵ Według danych Komisji Europejskiej w 2008 roku eksport towarów rolnych, w szczególności produktów oleistych i zbóż, stanowił 16,2% całości ukraińskiego eksportu, wykazując tendencję zwykłą. Ukraina jest światowym liderem w eksporcie oleju słonecznikowego, plasuje się też w ścisłej czołówce państw-eksporterów pszenicy i jęczmienia.

⁶ „Jest to obszar będący w orbicie specjalnego zainteresowania Moskwy. Państwa należące do tej strefy powinny być lojalne i przyjaźnie nastawione do Rosji. W przeciwnym razie mogą być narażone na sankcje polityczne lub gospodarcze”, za: P. Eberhardt, *Liczebność i rozmieszczenie ludności rosyjskiej w republikach postsowieckich na przełomie XX i XXI wieku*, „Sprawy narodowościowe” 2008, z. 32, s. 64.

⁷ J. Potulski, *Społeczno-kulturowy kontekst aktywności międzynarodowej Federacji Rosyjskiej*, Gdańsk 2008, s. 368.

⁸ Ponadto tworzone są niezależnie od Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ) i formalnie wciąż istniejącego Połączony System Obrony Powietrznej WNP, regionalne systemy na mocy porozumień dwustronnych, np. regionalny system obrony powietrznej Kazachstanu i Rosji (JRSOP), od 2009 roku funkcjonuje analogiczny system białorusko-rosyjski, w fazie tworzenia znajduje się także armeńsko-rosyjski.

⁹ „Rewolucja róż” w Gruzji (2003), „Pomarańczowa rewolucja” na Ukrainie (2004/2005), „Tulipanowa rewolucja w Kirgistanie” (2005).

że jest to przejaw klęski dotychczasowych prób zapewnienia sobie wyłącznych wpływów w regionie.

Zdystansowanie republik poradzieckich, w tym Ukrainy, które w utrzymaniu niezbędnych więzów z Rosją upatrywały raczej drogi do „cywilizowanego rozrodu” groziło wyborem atrakcyjniejszego wzorca zachodniego. Federacja Rosyjska zastosowała nowe narzędzia w celu skutecznej kontroli przestrzeni Europy Wschodniej. Postawiła na wybrane państwa, przypisując większe znaczenie stosunkom bilateralnym oraz na tzw. politykę „soft power”¹⁰ (używane zamiennie ze „smart power”, czyli inteligentną władzą), co w praktyce oznacza politykę kulturową z językiem rosyjskim na czele oraz wykorzystanie literatury, kinematografii, muzyki, szkolnictwa i instytutów kultury rosyjskiej w celu kreowania pozytywnego i atrakcyjnego wizerunku Rosji.

Najsukuteczniejszym nośnikiem polityki kulturowej na obszarze Europy Wschodniej stała się mniejszość rosyjska. Jej znaczenie polityczne podkreślił prezydent Władimir Putin podczas Światowego Kongresu Rosjan oświadczając, że rodacy to „bynajmniej *nie prawnicza*” kategoria, a pojęcie „russkij mir” wykracza daleko poza granice Rosji a nawet poza granice etniczności. Prezydent FR sformułował tezę, że „*silna diaspora jest warunkiem silnej Rosji*”¹¹. To oznacza, że Rosja staje się gwarantem praw i obrońcą ludności rosyjskojęzycznej za granicą. Innymi słowy w przyszłości faktyczna lub domniemana dyskryminacja Rosjan może stać się przyczyną podjęcia przez Rosję działań odwetowych.

Ostatnie działania Rosji na Ukrainie skłaniają do postawienia takiej tezy oraz upoważniają do następujących pytań badawczych. Czy obecnie kształtuje się nowa doktryna rosyjskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa? Czy częścią tej doktryny jest obrona praw mniejszości rosyjskiej i ochrona jej interesów? Czy w tym celu Rosja jest gotowa stosować całą gamę środków, włącznie z interwencją militarną? I na koniec, czy mniejszość rosyjska stanie się narzędziem kontroli. By móc odpowiedzieć na powyższe pytania, należy prześledzić casus Ukrainy i mniejszości rosyjskiej na jej terytorium.

Cytowane wyżej oświadczenie Władimira Putina jest ważne, gdyż pokazuje, powrót do starej koncepcji „rosyjskiego świata”¹², której walorem jest uniwersalizm¹³. To oznacza, że Rosjanie i rosyjskojęzyczni zostali zjednoczeni wokół tzw. „russkosti”, czyli przestrzeni, która może integrować zarówno Rosjan etnicznych, Rosjan mieszkających w krajach byłego ZSRR, oraz rosyjskojęzycznych. Dodatkowo pretekstem do mobilizacji Rosjan na całym terytorium dawnego ZSRR stało się poczucie zagrożenia spowodowane

¹⁰ Polega na zdolności do wpływania na kształtowanie się pozytywnej opinii o Rosji w zagranicznych środowiskach opiniotwórczych i do manipulowania zagraniczną opinią publiczną przy pomocy formalnie niezależnych od państwa instytucji i środowisk.

¹¹ N. Horska, *Aktywność narodowa mniejszości rosyjskiej na Ukrainie (1991-2004)*, Łysomice 2009, s. 129.

¹² Według V. Tiškova „świat rosyjski” składa się z trzech komponentów: język rosyjski i kultura rosyjskojęzyczna lub radziecka, pamięć historyczna, więź z Rosją, za A. Wierzbicki, *Rosja: etniczność i polityka*, Warszawa 2011, s. 221.

¹³ Nie jest to tylko wspólnota narodowa, ale przede wszystkim językowa. Każdy, kto posługuje się językiem rosyjskim i odczuwa przynależność, jest uważany za członka ww wspólnoty.

wewnętrznymi konfliktami w republikach, powszechne fiasko zmian systemowych oraz deprecjonowanie Rosjan. Remedium stała się także polityka etniczacji, mająca na celu wzmocnienie tożsamości rosyjskiej. Jej wyraz dała koncepcja polityki zagranicznej Rosji ogłoszona w lipcu 2008 r. Zostało w niej zawarte m. in. sprzyjanie konsolidacji organizacji rosyjskich w celu bardziej efektywnych gwarancji i ochrona praw Rosjan w krajach zamieszkania oraz ochrona tożsamości diaspory rosyjskiej i jej związków z historyczną ojczyzną.

Rodaków poza granicami FR określono terminem *sooteczestvennik*¹⁴. Postanowiono wykorzystać ich potencjał przez współpracę oraz pomoc. Współdziałanie przebiega wielopłaszczyznowo. Pracują nad tym instytucje państwowe, organizacje społeczne związane z władzą i niezależne organizacje społeczne. Powstał rządowy program wsparcia dla rodaków za granicą w latach 2002-2005¹⁵, przewidujący pomoc finansową. W 2009 roku zaczęto wydawać Kartę Rosjanina¹⁶. W 2007 r. dekretem W. Putina utworzono fundację państwową „Russkij Mir”¹⁷, zaś fundacja „Russkie” za cel przyjęła sobie działania na rzecz zjednoczenia narodu rosyjskiego oraz obronę Rosjan za granicą przed asymilacją i dyskryminacją, zwłaszcza w sferze języka, edukacji i religii oraz rusofobią¹⁸. Organizacji pod nazwą *Federalna Agencja ds. WNP, rodaków mieszkających poza granicami oraz międzynarodowej współpracy humanitarnej* podlega ponad 50 Rosyjskich Centrów Nauki i Kultury¹⁹, które mają oficjalnie za zadanie umacniać dwustronne powiązanie kulturalne i oświatowe oraz propagować obiektywny obraz Rosji²⁰. Działania ze strony Rosji można określić swego rodzaju „imperializmem

¹⁴ Za których według ustawy „O państwowej polityce Federacji Rosyjskiej w stosunku do rodaków za granicą” uważa się: „a) osoby urodzone w Rosji, zamieszkujące w niej i dysponujące takimi cechami jak wspólnota języka, historii, dziedzictwa kulturowego, tradycji i obyczajów, a także potomkowie wskazanych osób, b) obywateli Rosji zamieszkujących za granicą, c) osoby i ich potomkowie mieszkający poza granicami Federacji Rosyjskiej i należący do narodów historycznie zamieszkujących na terytorium Federacji Rosyjskiej, a także osoby, które dokonały wyboru na rzecz duchowej, kulturowej i prawnej więzi z Federacją Rosyjską, których krewni w prostej linii zamieszkivali wcześniej na terytorium Federacji Rosyjskiej (do kategorii tej należą również byli obywatele ZSRR, zamieszkujący w państwach b. ZSRR, którzy nabyli obywatelstwo tych państw bądź też nie posiadają żadnego obywatelstwa) oraz emigranci z państwa rosyjskiego, republiki rosyjskiej, RFSRR, ZSRR i FR, którzy posiadali odpowiednie obywatelstwo i nabyli obywatelstwo innych państw bądź też pozostali bez obywatelstwa”, za: A. Wierzbicki, *Rosja...*, op. cit., s. 230.

¹⁵ „Podstawowe kierunki wsparcia przez FR Rodaków za granicą w latach 2002-2005”. W projekcie założono nie tylko utrzymanie, lecz także poszerzenie strefy używalności języka rosyjskiego, w tym jako oficjalnego w przestrzeni poradzieckiej oraz podjęcie działań integrujących diaspore.

¹⁶ W zamyśle autorów Karta Rosjanina miała być adresowana przede wszystkim do ukraińskich Rosjan, którzy nie mogą posiadać podwójnego obywatelstwa. Jest ekwiwalentem obywatelstwa i przewiduje ułatwienia w przekraczaniu granicy, prawo do pracy i nauki, prawo do świadczeń i pomocy medycznych na terytorium Rosji, na takich samych zasadach jak obywatele, za: A. Szeptycki, *Ukraina wobec Rosji. Studium Zależności*, Warszawa 2013, s. 287.

¹⁷ Jej zadaniem jest wspieranie kultury i języka rosyjskiego poza granicami.

¹⁸ A. Wierzbicki, *Rosja...*, op. cit., s. 223.

¹⁹ Powołana na wzór Agencji ds. Rozwoju Międzynarodowego w USA. Jej działalność koncentruje się na „problemach społecznych oraz na diasporze rosyjskiej, w tym na rozwoju systemu nauczania języka rosyjskiego, przyjęciu środków kulturowych i naukowych w celu jego popularyzacji i wspieraniu zagranicznej rusycystyki, monitorowania studiowania i nauczania języka rosyjskiego”; za: I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec państw Europy Wschodniej*, Lublin 2013, s. 284.

²⁰ Jakub Olchowski nazywa to dyplomacją kulturową, wyróżniając trzy obszary działań Rosji. Jest to kultura masowa, następnie zinstytucjonalizowane podmioty oraz polityka historyczna, za: I. Topolski,

kulturowym”. Pozwala on Rosji na utrzymanie swoich wpływów w przestrzeni postradzieckiej, gdzie odbiorcami są duże skupiska mniejszości rosyjskiej i rosyjskojęzycznych.

Ukraina jest doskonałym przykładem zastosowania wspomnianego tzw. „czynnika rosyjskiego”, gdyż Rosja ma możliwość wpływania na sytuację wewnętrzną właśnie poprzez obecność Rosjan w życiu politycznym, gospodarczym i kulturalnym²¹. Jest to tzw. „jedwabna rusyfikacja”²². Ponadto sytuacja narodowościowa na Ukrainie jest dość złożona i pokazuje duży wpływ „czynnika rosyjskiego” na demografię Ukrainy. Spis powszechny przeprowadzony w 2001 roku pokazał, że Rosjanie tworzą najliczniejszą grupę mniejszościową. Przed odłączeniem się Autonomicznej Republiki Krym, Rosjanie stanowili ogółem 17,3% ludności Ukrainy, czyli 8,33 mln²³. Największa koncentracja Rosjan to wspomniany Krym, gdzie stanowią 58,3% mieszkańców. Zaś na wschodzie Ukrainy największe skupiska Rosjan znajdują się w obwodach ługańskim – 39%, donieckim – 38,2%, charkowskim – 25,6%, dniepropietrowskim – 17,6% i zaporoskim – 24,7%. Południowe obwody z największą ilością Rosjan to chersoński – 14,1%, mikołajewski – 14,1%, odeski – 20,7%, i stolica Ukrainy, Kijów – 13,1%²⁴. Bohdan Krawczenko uważa, że w latach 1959–1970 napłynęło na Ukrainę około miliona Rosjan, a łącznie w latach 1939–1970 – aż 9 mln²⁵. Miejscem osiedlenia za czasów ZSRR, tak jak okresie w Imperium Rosyjskiego²⁶, był Krym, region charkowsko-doniecki oraz wybrzeże czarnomorskie²⁷.

Specyfika Ukrainy polega na tym, że ukraińscy Rosjanie nie czują się ludnością napływową. Niektórzy uważają się za tubylców, ponieważ są potomkami przesiedleńców²⁸ albo zamieszkali na Ukrainie w ramach wewnętrznych migracji czasów ZSRR, kiedy nie funkcjonowała tożsamość etniczna a radziecka²⁹. Status Rosjan w strukturze społecznej Ukrainy stoi na dość wysokim poziomie³⁰ a nabycie

Polityka Federacji..., op. cit., s. 285.

²¹ Głównymi narzędziami kontroli przestrzeni ukraińskiej stały się prywatne media, Cerkiew Prawosławna, rosyjska sztuka i książka.

²² N. Szapawałowa, *Strategia penetracyjna Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy*, Lublin 2006, s. 47

²³ *Численность и состав населения Украины по итогам Всеукраинской переписи населения 2001 года*,

<http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality/>, 23. 04. 2014.

²⁴ *Численность...*, op. cit.

²⁵ B. Krawczenko, *Socialni zminy i nacionalna swidomost' w Ukraini XX stolittia*, Lwów 1997, s. 223–224 (wydanie oryginalne: B. Krawchenko, *Social Change and National Consciousness in Twentieth-Century Ukraine*, Londyn 1985).

²⁶ Lewobrzeże od XVII wieku ulegało tendencjom rusyfikacyjnym i traciło swój ukraiński charakter. Z czasem stało się wieloetniczne, z przewagą miast rosyjskojęzycznych. Ziemie na północnym wybrzeżu Morza Czarnego (Chersoń, Mikołajew) nazwane Nową Rosją stopniowo ulegały rosyjskiej kolonizacji rolniczej. Wiek XIX to okres budowy Zagłębia Donieckiego i nowego napływu Rosjan. W sumie do 1917 roku stanowili oni na terytorium Ukrainy 3,8 mln mieszkańców, czyli 11,7%.

²⁷ P. Eberhardt, *Liczebność i rozmieszczenie ludności rosyjskiej w republikach postsowieckich na przełomie XX i XXI wieku*, „Sprawy Narodowościowe” 2008, z. 32, s. 68.

²⁸ N. Szapawałowa, *Strategia*, op. cit., s. 49.

²⁹ Napływ Rosjan miał miejsce ze względu na rozbudowany przemysł i górnictwo. Sowiecka polityka narodowościowa gwarantowała Rosjanom bardziej intratne posady i wyższy standard życia. Administracja należała do Rosjan. Oświata z małymi wyjątkami też była rosyjska.

³⁰ Jest to pozostałość po czasach radzieckich. Rosjanie dominowali pod względem zatrudnienia w

statusu mniejszości nie miało negatywnego wpływu na ich pozycję. Konstytucja Ukrainy z 1996 roku stwierdza bowiem w artykule 11, że państwo ukraińskie popiera konsolidację i rozwój narodu ukraińskiego oraz integralny rozwój pod każdym względem mniejszości narodowych³¹. Artykuł 53 gwarantuje zaś prawo do nauki w języku ojczystym³². Korzysta z tego w pełni mniejszość rosyjska. W lipcu 2012 roku została uchwalona ustawa językowa, która przyznaje preferencje językowi rosyjskiemu i znacznie poszerza jego wpływy. Dotyczy ona tych regionów, gdzie mniejszość językowa stanowi 10 procent³³. Na jej mocy język rosyjski byłby regionalnym językiem w 13 z 27 regionów Ukrainy, w tym w Kijowie i Sewastopolu. Część środowisk rosyjskojęzycznych uważa posługiwanie się tym językiem w życiu publicznym wręcz za deklarację przynależności do „świata rosyjskiego” i wszelkie ograniczenia na tym polu są traktowane jako pogwałcenie praw i przejaw dyskryminacji. To daje Rosji pretekst do reakcji i ingerowania w wewnętrzne sprawy państwa ukraińskiego pod przykrywką łamania praw mniejszości rosyjskiej i naruszania umów międzynarodowych. Krajom przestrzegają wspomnianych praw jest zaoszczędzona krytyka, w innym wypadku Rosja może zastosować już nie tylko „soft power” a konkretne rozwiązania, włącznie z interwencją militarną, o czym stanowi ustawa o obronie z 2009³⁴.

Potwierdzeniem, że mamy do czynienia z kształtowaniem się nowej doktryny rosyjskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa z wykorzystaniem casusu mniejszości rosyjskiej są ostatnie wydarzenia na Ukrainie. Deklaracja gotowości Rosji do obrony powyższej kategorii osób padła z ust Władimira Putina 18 marca: „*Na Ukrainie mieszkają i będą mieszkać miliony ludzi rosyjskich, obywateli rosyjskojęzycznych, i Rosja będzie zawsze chronić ich interesy środkami politycznymi, dyplomatycznymi i prawnymi.*” Katalizatorem było zwycięstwo Euromajdanu³⁵, które spowodowało wzrost tendencji separatystycznych na Krymie, którego większość mieszkańców stanowią Rosjanie. Region ten od początku niepodległości Ukrainy miał autonomię. W momencie dojścia do zmiany władz na Ukrainie, i prezydenta Janukowycza, mieszkańcy półwyspu rozpoczęli protesty przeciw nowej władzy w Kijowie oraz manifestacje deklarujące przyjaźń z Rosją. Groźba destabilizacji sytuacji na Krymie spowodowała, iż stacjonująca w Sewastopolu, rosyjska Flota Czarnomorska, została 25 lutego 2014 postawiona w

sektorze gospodarczym i wśród trudniących się pracą umysłową. Rosyjska ludność na Ukrainie charakteryzuje się wysokim poziomem urbanizacji.

³¹ „*Państwo popiera konsolidację i rozwój narodu ukraińskiego, jego historyczną świadomość, tradycję, i kulturę, a także rozwój etniczny, kulturowy, językowy i religijny tożsamości wszystkich rdzennych ludów i mniejszości narodowych Ukrainy*”, za: *Konstytucja Ukrainy*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1999, s. 33.

³² „*Obywatelom należącym do mniejszości narodowych gwarantuje się zgodnie z ustawą, prawo do nauki w języku ojczystym lub nauki języka ojczystego w państwowych i komunalnych instytucjach nauczania albo w ośrodkach kultury narodowej*”, za: *Konstytucja*, op. cit., s. 47.

³³ А. Столяренко, *Все про статус русского языка*,

<http://www.pravda.com.ua/rus/columns/2014/03/13/7018654/>, 23.04.2014.

³⁴ Rosyjskie siły zbrojne mogą być wykorzystane poza granicami Rosji do ochrony interesów rosyjskich obywateli lub odparcia ataku na rosyjskie wojska stacjonujące za granicą, za: A. Szeptycki, op. cit., s. 287.

³⁵ Euromajdan 2014 – fala największych manifestacji i protestów, będący demonstracją przeciwko odłożeniu przez prezydenta Wiktora Janukowycza podpisania umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską a zarazem protestem przeciwko ingerowaniu Rosji w wewnętrzne sprawy Ukrainy.

stan podwyższonej gotowości bojowej. Na Krymie pojawili się rosyjscy żołnierze a 1 marca 2014 Władimir Putin zażądał od Rady Federacji zgody na wysłanie wojsk a Rada jednogłośnie przyjęła wniosek prezydenta w sprawie wydania zgody na użycie rosyjskich sił zbrojnych na terytorium Ukrainy. Następnie parlament krymski, po wcześniejszym obaleniu poprzednich władz i przejściu stanowisk przez prorosyjskich polityków, zdecydował o zorganizowaniu referendum ws. oderwania Krymu od Ukrainy (16 marca)³⁶. 11 marca połączone zgromadzenie radnych Rady Najwyższej Republiki Autonomicznej Krymu i Rady Miejskiej Sewastopola przyjęło deklarację niepodległości Republiki Krym.

18 marca Władimir Putin w swoim orędziu, w którym uzasadnił konieczność aneksji Krymu, zaznaczył, że naród rosyjski stał się jednym z najbardziej rozdzielonych narodów świata. „*Miliony ludzi położyły się spać w jednym państwie, a obudziły w innym, stając się mniejszością narodową*”. Stwierdził, że na Krymie były podejmowane działania na rzecz przymusowej asymilacji Rosjan: „*Nie mogliśmy pozostawić mieszkańców Krymu w nieszczęściu. To byłaby zdrada*”. Putin przywołał również wyniki sondażu, w którym 92% Rosjan wsparło włączenie Krymu do Rosji. Włączając Krym, odniósł się do woli narodu rosyjskiego.

Kolejnym krokiem Rosji wobec Ukrainy stało się domaganie się reformy konstytucyjnej, która przekształciłaby ją z państwa unitarnego w federalne ze znacznym uprzywilejowaniem regionów wschodnich i południowych. Podczas spotkania ministra spraw zagranicznych Rosji, Siergieja Ławrowa z ministrem spraw zagranicznych Ukrainy Andrijem Deszczycą w Hadze padło stwierdzenie, że nie ma innej możliwości rozwiązania konfliktu jak federalizacja Ukrainy, czyli „*aby każdy region miał możliwość bezpośredniego wyboru swoich władz, ustawodawstwa i gubernatorów, miał prawo zaspokajać swoje potrzeby, prawa swoich obywateli w zakresie gospodarki, finansów, kultury, sfery socjalnej i prawa do kontaktów z regionami państw sąsiednich, czy to Polski, Litwy czy Federacji Rosyjskiej*”³⁷. Zmiana ustroju administracyjnego dawałaby możliwość wywierania presji na władze centralne za pośrednictwem wspomnianych regionów.

³⁶ Pierwotnie termin był wyznaczony na 25 maja, tj, dzień wyborów prezydenckich, jednak datę dwukrotnie zmieniono. Podczas referendum mieszkańcy odpowiadali na dwa pytania: „Czy jesteś za ponownym zjednoczeniem Krymu z Rosją na prawach podmiotu FR?” oraz „Czy jesteś za przywróceniem obowiązywania konstytucji Republiki Krym z 1992 roku i za statusem Krymu jako części Ukrainy?”.

³⁷ *Лавров не знает, что мешает Украине стать федеративным государством*, „RIA”, 30 marca 2014. „Rosyjski MSZ opublikował 17 marca dokument zawierający rosyjskie warunki zakończenia kryzysu ukraińskiego. Moskwa postuluje: niezwłoczną realizację porozumienia z 21 lutego poprzez zwolnienie budynków i przestrzeni publicznych zajętych przez radykalne grupy, ich rozbicie i śledztwo w sprawie aktów przemocy; zwołanie Zgromadzenia Konstytucyjnego, reprezentującego wszystkie regiony Ukrainy i opracowanie przezeń projektu nowej Konstytucji, gwarantującego status Ukrainy jako państwa federalnego i neutralnego (politycznie i wojskowo), uznającej język rosyjski – obok ukraińskiego – za język państwowy, pozwalającej regionom na swobodny wybór swych władz ustawodawczych i wykonawczych, zapewniającej regionom poszanowanie ich szerokiej autonomii w sferze politycznej, gospodarczej, finansowej, kulturalnej i stosunków regionów z innymi regionami za granicą, poszanowanie praw mniejszości i nieingerencję w kwestie wyznaniowe; na podstawie nowej konstytucji powinny odbyć się wybory władz ustawodawczych i wykonawczych, tak na szczeblu centralnym, jak i regionalnym; uszanowania decyzji Krymu w sprawie jego przyszłości; powyższe zasady ukraińskiego systemu politycznego, suwerenności, integralności terytorialnej i neutralnego

Plan maksimum Moskwy dąży do przeprowadzenia referendum w sprawie samookreślenia się regionów południowo-wschodnich Ukrainy oraz nadania rosyjskiemu statusu języka państwowego. Powodem takich żądań a zarazem pretekstem do ingerencji w wewnętrzne sprawy Ukrainy stało się posunięcie nowego ukraińskiego parlamentu z lutego 2014 r., uchylające ustawę o podstawach polityki językowej. Zostało ono odczytane jako ewidentny dowód na represyjną politykę władz ukraińskich względem mniejszości rosyjskiej. Wykorzystał to Kreml, rozgrywając nastrojami, strasząc ludność rosyjskojęzyczną. Rosja rozpoczęła swoistą wojnę informacyjną, siejąc nieprawdziwe informacje, manipulując faktami³⁸. Stacje rosyjskojęzyczne emitowały wiadomości o napastowaniu ludności rosyjskiej przez ukraińskich ekstremistów, co miało tworzyć klimat lęku i zagrożenia, który przełożyłby się na poparcie ludności dla wcielenia Krymu do Rosji oraz poparcia separatystycznych działań na wschodzie i południu Ukrainy. Represjom zaprzecza raport Rady Praw Człowieka ONZ³⁹.

Taktyką Rosji wobec Ukrainy jest zdestabilizowanie kraju i wzniesienie rebelii na wschodzie i południu, czego przejawem jest przejmowanie kontroli nad kolejnymi podmiotami w południowo-wschodniej Ukrainie⁴⁰. Narzędziem w rękę Rosjan są tzw. separatyści, którzy zostali wsparci przez uzbrojone oddziały rosyjskiego specnazu bez znaków rozpoznawczych. Ich działaniom towarzyszy akceptacja ze strony części mieszkańców. Celem Rosji jest delegitymizacja nowych władz oraz dyskredytacja Ukrainy na arenie międzynarodowej. Rosja przez swoje działania chce pokazać słabość Ukrainy, która nie jest w stanie zapanować nad sytuacją wewnętrzną a decyzje władz ukraińskich jedynie rozniecają konflikt wewnętrzny, przybierający znamiona wojny domowej. W ten sposób chce udowodnić, iż Ukraina nie może stać się partnerem dla Unii Europejskiej i NATO. Wieloaspektowa gra Rosji ma na celu zmianę postrzegania Rosji z państwa, które ingeruje w wewnętrzne sprawy Ukrainy w stabilizatora regionu, który „gasi pożar”. Przeprowadzona wyżej analiza polityki etnicznej Federacji Rosyjskiej, etnocentryczne podejście do mniejszości rosyjskiej w Europie Wschodniej, uprzywilejowane traktowanie rosyjskojęzycznych, zwłaszcza w trakcie ostatnich wydarzeń na Ukrainie oraz wypowiedzi czołowych polityków rosyjskich, m.in.

statusu będą gwarantowane przez Rosję, UE i USA oraz potwierdzone rezolucją Rady Bezpieczeństwa ONZ, za A. Wierzbowska – Miazga, *Rosyjski plan wasalizacji Ukrainy*, Analizy OSW, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-19/rosyjski-plan-wasalizacji-ukrainy>, 23.04.2014.

³⁸ *Kłamstwo za kłamstwem. Jak Rosja manipuluje faktami i wprowadza chaos informacyjny*, http://wyborcza.pl/1,75477,15552413,Klamstwo_za_klamstwem__Jak_Rosja_manipuluje_faktami.html, 23.04. 2014.

³⁹ Raport, z którego wynika, że ludność rosyjska na wschodniej Ukrainie nie była celem ataków i były to fałszywe oskarżenia. Według ustaleń Rady Praw Człowieka na Ukrainie podczas protestów zginęło 121 osób, a na Krymie przed referendum doszło do zatrzymań, a nawet torturowania, ale aktywistów i dziennikarzy, którzy byli przeciwni temu głosowaniu i byli pro ukraińscy, za: *Raport ONZ: na Ukrainie nie prześladowano rosyjskiej mniejszości*, <http://www.rp.pl/artukul/1102216.html>, 23.04.2014.

⁴⁰ Separatyści proklamowali powstanie Donieckiej Republiki Ludowej, Charkowskiej Republiki Ludowej, w Ługańsku zaś wypowiedzieli posłuszeństwo władzom i zapowiedzieli tworzenie własnego rządu. Zapowiedziano również koordynację działań na rzecz przeprowadzenia do dnia 11 maja referendum na temat samookreślenia regionów. W Odessie zaś doszło do proklamowania Odeskiej Republiki Ludowej przez grupę kilkuset obywateli.

prezydenta Władimira Putina⁴¹, ministra spraw zagranicznych Siergieja Ławrowa uzasadniają postawianą na wstępie tezę o mniejszości rosyjskiej jako nowym, długoterminowym narzędziu kontroli nad obszarem postradzieckim.

Casus Ukrainy pokazuje, że Rosja od państw „bliskiej zagranicy” będzie wymagać tzw. „polityki dobrosąsiedztwa”⁴², której jednym z elementów jest „przestrzeganie przez dane państwo w pełnym zakresie praw politycznych i kulturalnych zamieszkującej je ludności rosyjskojęzycznej (w szczególności, ale nie tylko, Rosjan i obywateli rosyjskich); oczywiście zakres takich uzasadnionych praw oraz ocena ich przestrzegania będzie dokonywana przez samą Rosję”⁴³. W praktyce oznacza to perspektywę utrzymania rosyjskiej przestrzeni kulturowej i językowej oraz podtrzymanie poczucia odrębności narodowej Rosjan, co na trwałe pozwoli Rosji wpływać na procesy polityczne zachodzące w krajach z mniejszością rosyjską, zarówno za jej pośrednictwem jak i w obronie jej praw. Tym bardziej, że szef rosyjskiego MSZ Siergiej Ławrow oświadczył, iż „Rosja będzie stawać w obronie swoich rodaków w każdym kraju na świecie”⁴⁴. A jest kogo chronić, bowiem na całym świecie żyje ponad 137 mln Rosjan. Za granicami Rosji mieszka około 21 mln Rosjan. Poza Ukrainą, najwięcej Rosjan żyje w Kazachstanie – 4,5 mln (24 proc. ludności) i w krajach bałtyckich. Na Łotwie – 556 tys. (27 proc. ludności), w Estonii – 342 tys. (25 proc. ludności) i na Litwie – 175 tys. (6 proc. ludności). Rozpatrując aktywność Moskwy można wywnioskować, że wykorzysta ona na różne możliwe sposoby owo oddziaływanie na mniejszość, dostosowując je każdorazowo do uwarunkowań geopolitycznych wspomnianych państw. Niepokój może budzić marcową wypowiedź przedstawiciela FR w ONZ Witalija Czurkina, który stwierdził, że „język nie powinien być wykorzystywany do segregowania i izolowania grup społecznych”⁴⁵, odnosząc się w ten sposób do sytuacji Rosjan w Estonii. Wynik referendum przeprowadzonego na Terytorium Autonomicznym Gagauzji również pokazuje tendencje separatystyczne i deklarację przystąpienia do Unii Celnej. Zaś prezydent Naddniestrza zwrócił się podczas swego corocznego orędzia do władz w Kiszyniowie z propozycją „prawnego uregulowania konfliktu”, co innymi słowami oznacza deklarację zacieśnienia związków z Federacją Rosyjską.

Analizując ostatnie działania Rosji na Ukrainie należy zauważyć, że Federacja Rosyjska za wszelką cenę dąży do utrzymania na tym obszarze Europy dominującej pozycji, i to z zastosowaniem różnorodnych środków, w tym także siły militarnej. Czy kryzys na Ukrainie i niedawna rosyjska aneksja Krymu będą precedensem, który będzie miał swoją kontynuację?

⁴¹ *Putin o Donbasie: Noworosja. Tyle że przed carami byli tam Tatarzy i Kozacy*, <http://www.tvn24.pl/putin-o-donbasie-noworosja-tyle-ze-przed-carami-byli-tam-tatarzy-i-kozacy,420393,s.html>, 23. 04.2014.

⁴² M. Menkiszak, *Doktryna Putina: Tworzenie koncepcyjnych podstaw rosyjskiej dominacji na obszarze postradzieckim*, Komentarze OSW, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-03-27/doktryna-putina-tworzenie-koncepcyjnych-podstaw-rosyjskiej>, 23. 04. 2014.

⁴³ Op. cit.

⁴⁴ *Лавров: министр-террорист?*, <http://balyua.wordpress.com/>, 23.04.2014.

⁴⁵ *Россия озаботилась правами русских в Эстонии, намекнув на историю с Крымом*, <http://glavnoe.ua/news/n170294>, 23. 04. 2014.

BIBLIOGRAFIA

1. Eberhardt P., *Liczebność i rozmieszczenie ludności rosyjskiej w republikach postsowieckich na przełomie XX i XXI wieku*, „Sprawy narodowościowe” 2008, z. 32.
2. Horska N., *Aktywność narodowa mniejszości rosyjskiej na Ukrainie (1991-2004)*, Łysomice 2009.
3. Krawczenko B., *Socialni zminy i nacionalna swidomost' w Ukraini XX stolittia*, Lwów 1997.
4. *Konstytucja Ukrainy*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1999.
5. Potulski J., *Spoleczno-kulturowy kontekst aktywności międzynarodowej Federacji Rosyjskiej*, Gdańsk 2008.
6. Topolski I., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec państw Europy Wschodniej*, Lublin 2013.
7. Wierzbicki A., *Rosja: etniczność i polityka*, Warszawa 2011.
8. Szeptycki A., *Ukraina wobec Rosji. Studium Zależności*, Warszawa 2013.

Źródła internetowe

1. *Kłamstwo za kłamstwem. Jak Rosja manipuluje faktami i wprowadza chaos informacyjny*, http://wyborcza.pl/1,75477,15552413,Klamstwo_za_klamstwem_Jak_Rosja_manipuluje_faktami.html, 23.04. 2014.
2. *ЛАВРОВ: МИНИСТР-ТЕРРОРИСТ?*, <http://balyua.wordpress.com/>, 23.04.2014.
3. *Россия озаботилась правами русских в Эстонии, намекнув на историю с Крымом*, <http://glavnoe.ua/news/n170294>, 23. 04. 2014.
4. Menkiszak M., *Doktryna Putina: Tworzenie koncepcyjnych podstaw rosyjskiej dominacji na obszarze postradzieckim*, Komentarze OSW, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-03-27/doktryna-putina-tworzenie-koncepcyjnych-podstaw-rosyjskiej>, 23. 04. 2014.
5. *Putin o Donbasie: Noworosja. Tyle że przed carami byli tam Tatarzy i Kozacy*, <http://www.tvn24.pl/putin-o-donbasie-noworosja-tyle-ze-przed-carami-byli-tam-tatarzy-i-kozacy,420393,s.html>, 23. 04.2014
6. *Raport ONZ: na Ukrainie nie prześladowano rosyjskiej mniejszości*, <http://www.rp.pl/artykul/1102216.html>, 23.04.2014.
7. Столяренко А., *Все про статус русского языка*, <http://www.pravda.com.ua/rus/columns/2014/03/13/7018654/>, 23.04.2014.
8. Wierzbowska – Miazga A., *Rosyjski plan wasalizacji Ukrainy*, Analizy OSW, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-19/rosyjski-plan-wasalizacji-ukrainy>, 23.04.2014.
9. *Численность и состав населения Украины по итогам Всеукраинской переписи населения 2001 года*,
10. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality/>, 23. 04. 2014.

SUMMARY

Russian Federation and Russian Minority in Ukraine. A New Tool of Control over Post-Soviet Space?

Ukraine is the largest country in Eastern Europe. Relations with Ukraine are important for Russia. Russia is trying to define its interests towards Ukraine and Eastern European countries. “Near abroad” is from the beginning the zone of its interests. In order to reintegrate and reconstruct dominant position in this part of the world, Russia undertakes political, economic, socio-cultural and military activities.

Ukraine is an excellent example of the use of the Russians, because Russia has the ability to influence the internal situation by the presence of the Russians in the political, economic and cultural life. An example of the use of the Russian minority as a tool to control post-soviet space is a crisis in the Ukraine 2013 – 2014. Its effect has become the inclusion of the Crimean peninsula into the Russian Federation. Russia interfered in the internal affairs of Ukraine, using the argument of protection of Russian minority in the territory of the Autonomous Republic of Crimea. The questions arise. Is this a new form of control of the post-soviet space? Does this a precedent become a tool to recall order countries which are trying to get out of the Russian zone of influence?

In practice Russian neo-imperialist game means striving to keep the Russian space and maintain a sense of national identity of Russians, what will allow Russia to influence the political processes taking place in the countries of the Russian minority, both through it and in defense of its rights.

Key words: Russian Federation, Ukrainian minority, Post-Soviet space.

